

Tryckt med bidrag från
Konung Gustaf VI Adolfs fond för svensk kultur

www.tvillingforlag.se
ISBN 978-91-983543-2-4

Skrifter utgivna av Svenska barnboksinstitutet nr. 136
ISSN 0347-5387

© Text och översättning av sagor och citat Andréa Räder 2016
© Sagoillustrationer Anna Höglund 2016
Grafisk form Gustaf Engberg
Omslagsbild Anna Höglund
Livonia Print, Lettland 2016

INNEHÅLL

	Förord	9
I	TVÅ BRÖDER 1785–1801	
	Barndomen	14
	Steinau an der Straße	23
	Den förtrollade skogen	25
	Via Regia	29
	Citron och rosmarin	35
	I nöd och lust	39
II	DET UNDERBARA HORNET 1802–1806	
	Studenter i Marburg	48
	Vi ska aldrig skiljas från varandra	52
	Nätverket knyts	55
	Romantiken	60
	Bröderna Grimms sagor? Fy fan!	64
	Sagans vandringsvägar	71
	Den sönderspruckna ädelstenen	73
	Finn och ni skall söka	79
	En förödande storm	81
III	KUNGARIKET WESTFALEN 1807–1812	
	Smal-Hans blir köksmästare	88
	Kombattanter i endräkt	94
	Besök i Weimar	98
	Drömmar	99
	Hittefågel	101
	Apoteket Gyllene Solen	103
	Arvet från Perrault	107
	Den stora adelsläkten	110
	Ursagorna	113
	Sagor mot byxor	115
	Kinder- und Hausmärchen	118

IV I SKUGGAN AV VÄRLDSHISTORIEN 1813–1815

- Jacob som diplomat 126
- Räven Reinhart 130
- Fru Viehmann 134
- Sagornas sociala miljö 140
- Kosackvintern 143
- Kongressen dansar 147
- Översättarstriden 152

V EN LYCKLIG TID 1816–1829

- Bibliotekarier 160
- Rosor och lindens gröna hjärtan 161
- Sagan flyger, sägnen vandrar 165
- Grimms lag 170
- Wilhelms sagoverkstad 174
- En måste gifta sig 182
- Älskvärd och beskedlig 187
- Bettine von Arnim 191
- Farväl Kassel 195

VI MOTVILLIGA PROFESSORER 1830–1840

- En ny stad 200
- Skyddsnät och bojor 205
- Sorg 210
- Mytologi och sagor 213
- Varifrån kommer alla elaka styvmödrar? 218
- Varthän har det gått med ederna? 222
- Främling i eget land 226
- En trogen vapendragare 231

VII OPUS MAGNUM 1841–1863

- Berlin 236
- Ordens naturhistoria 240

- Två stjärnor möts 243
- Revolution och besvikelse 246
- Modet att fela 250
- Översnöad av ord 252
- Sverigeresan 256
- När börjar ålderdomen? 258
- Frukt 266

VIII OCH OM DE INTE ÄR DÖDA LEVER DE ÄN IDAG

- Grodkungen eller Henrik med järnbanden 271
- Flickan utan händer 279
- Gåspigan 285
- Björnskinn 295
- De tre ormladen 303
- Fitchers fågel 309
- De tolv bröderna 317
- Hans min igelkott 325
- Järn-Hans 333
- Spel-Hans 345
- Djävulens tre guldhår 351
- Döden som fadder 361
- Jorinda och Joringel 367
- Stadsmusikanterna i Bremen 373
- Eneträdet 379

APPENDIX

- Bröderna Grimm 390
- Fotnoter 396
- Litteratur 406
- Sagoregister 415
- Bildkällor 416
- Personregister 418
- Skrifter utgivna av Svenska barnboksinstitutet 425

Förord

Det var Snövit som förde mig till bröderna Grimm när jag för många år sedan fick uppdraget att illustrera sagan. Eftersom det handlade om en nyskriven och omarbetad version av sagan ville jag läsa en översättning som var trogen det tyska originalet, och på ett antikvariat i Göteborg fann jag en gammal utgåva med bröderna Grimms sagor. Sagosamlingen var från 1899 och kostade en hundralapp. Efter att ha läst *Snövit* på ålderdomlig svenska fortsatte jag med brödernas *Företal*. Där var det särskilt en mening som berörde mig:

Det som städse på nytt visat sig kunna glädja, röra och upplysa så många människor, bär sin nödvändighet inom sig själf och har förvisso framsprungit ur samma eviga källa, som vidmakthåller allt lefvande, och om det också vore blott en enda droppe, uppsamlad i skötet af ett litet blad, återspeglar han likväl den första morgonrodnadens glans.

Ur *Bröderna Grimms sagor*, Torsten Hedlunds förlag 1899.

Förordet var undertecknat av Wilhelm Grimm. Varför inte också den andre broderns namn, och vem var han? Märkligt nog fanns det ytterst lite att läsa om bröderna Grimm på svenska. Om deras omfattande språkforskning nästan ingenting, men även förvånansvärt lite om deras gärning som sagosamlare, och då med felaktiga påståenden som att bröderna vandrade omkring på landsbygden och skrev ner sagor som allmogen berättade för dem.

Jag började samla på allt jag kunde komma över om de båda bröderna: artiklar, avhandlingar, facklitteratur, brev, deras vetenskapliga verk och olika utgåvor av deras sagosamling *Kinder- und Hausmärchen*.

Det blev åtskilliga resor till den tyska delstaten Hessen; dels till brödernas barndomshem i Steinau an der Straße, dels till Marburg där bröderna studerade juridik, och så till Kassel där de lade grunden

för sin omfattande litteratur- och språkforskning och där de flesta sagorna samlades in. Det blev även resor till Berlin där Jacob och Wilhelm levde de sista tjugofem åren av sina liv för att ägna sig åt sitt mest omfattande projekt – den tyska ordboken, *Deutsches Wörterbuch*. På Humboldtuniversitetet i Berlin finns också forskningsfilialen Grimm-Briefwechsel som arbetar med att bit för bit publicera brödernas vidlyftiga korrespondens (cirka trettiofem tusen brev har återfunnits) i kommenterade utgåvor.

Det som för mig hade börjat med några frågor blev snabbt en bisyssla som upptog alltmer av mitt intresse. Mitt arbetsmaterial växte, likaså funderingarna på att skriva en biografi, men infallsvinklarna på ämnet var många. Jag kan inte påstå att jag hade en plan eller ens en metod att hålla mig till då jag fördjupade mig brödernas liv och deras arbeten, utan gav mig ut på färd för att ”på bins vis slå sig ner bland örter och blommor som tilltalar och skänker behag”, för att låna Jacob Grimms ord.

Jag fascinerades av brödernas kärlek till orden, språket och litteraturen och deras hängivenhet inför uppgiften att dokumentera ruinerna av ett kulturarv i ett sönderfallande Europa under Napoleons erövringskrig.

Jag förvånades över brödernas stora kontaktnät som sträckte sig över hela Europa. Deras forskning omfattade litteratur från Island i norr till Italien i söder, från Irland i väster till Ryssland i öster, och från Europa vidare till orienten och Indien. Metoderna med vilka de utforskade språket och det förgångna var nya och banade väg för vetenskaper som folkloristik och germanistik. Med sin *Andacht zum Unbedeutenden* (vördnad för det obetydliga), det vill säga att ta till synes obetydliga detaljer under luppen, fick Jacob stor betydelse för den moderna språkforskningen, medan Wilhelm genom sin bearbetning av sagorna gjorde dem publika och skapade ett universellt stilbildande mönster för hur en ”äkta” folksaga ska berättas.

Jag förvånades även över hur mycket bröderna hann åstadkomma under sina liv, trots krig och umbäranden, trots sjukdom (Wilhelm

var ständigt mer eller mindre sjuk) och motgångar. För till skillnad mot samtidens filologer, som mestadels tillhörde adeln, var bröderna två unga uppstickare från borgarklassen som ifrågasatte auktoriteter och kämpade sig fram likt sagans sturska hjältar.

Att Jacob även hade politiska uppdrag är mindre känt, likaså att han och brodern visade på stort civilkurage då de offentligt protesterade mot kungen av Hannovers statskupp, något som ledde till att båda straffades med yrkesförbud.

Mindre känt är också att *Kinder- und Hausmärchen* var ett stort litterärt samarbetsprojekt, och att många av de mest älskade sagorna förmedlades av unga kvinnor ur brödernas bekantskapskrets – Wilhelms blivande hustru, Dortchen, var en av dem.

Det var sagorna som gjorde bröderna Grimm kända över världen, och det lär vara svårt att hitta ett litterärt verk som har en lika lång och rik internationell tolkningshistoria som *Kinder- und Hausmärchen*. Sagosamlingen är inte bara Tysklands mest spridda bok jämte Bibeln, utan också den första vetenskapliga sagosamlingen någonsin och har översatts till runt 160 språk. Sagorna har hyllats och kritiserats, de har skrämt och roat barn, inspirerat författare, illustratörer, kompositörer, och de har bidragit rikligt med stoff åt amerikansk filmindustri.

Kinder- und Hausmärchen innehåller många olika typer av sagor. I kapitel 8 presenteras därför femton mindre kända sagor (med undantag för två) för att visa något av bredden i Grimms sagovärld. Även de fjorton korta sagorna och sagocitaten som infogats i kapitel 1–7 är hämtade ur *Kinder- und Hausmärchen*. De två sägnerna i kapitel 5 är däremot hämtade ur bröderna Grimms *Deutsche Sagen*. Men denna bok är i första hand en biografi. Jag var nyfiken på de båda bröderna och hur deras berömda sagosamling hade kommit stånd. Att läsa delar av Jacobs och Wilhelms brevväxlingar, framför allt de närmare sex hundra brev som de skrev till varandra, har varit en stor källa till inspiration, likaså sagorna och hoppet som finns i dem.

Andréa Räder